

הרב אלי רייף

ראשית דרכה של ישיבת 'מרכז התורה': פרק בביוגרפיה של הרב נחום אליעזר רבינוביץ

- פתיחה
- הקמת ישיבת 'מרכז התורה'
- סוף העשור הראשון
- העשור השני
- סיכום
- העשור הראשון

נספח: הפלגת אונית SS President Pierce, ושאלת קו התאריך

הרב נחום אליעזר רבינוביץ זצ"ל למד בנערותו בישיבת מרכז התורה במונטריאול, קנדה 🍵 במאמר זה סוקר הרב אלי רייף את הקמתה של הישיבה והתפתחותה, ואת השפעת תוכנית הלימודים הייחודית על מורו ורבו 🍵 המפגש בין בחורי הישיבות הליטאיות לבין הקהילה המקומית ששאפה להצמיח דור דבק בתורה ובעל השכלה כללית רחבה, הביא ליצירת דגם ישיבתי חדש במונטריאול 🍵 הנדבך הראשון בהשקפתו הרחבה של הרב רבינוביץ התגבש מתוך התוכנית הייחודית של הישיבה 🍵 הדרך שרואה ערך בשילוב לימודי קודש עם לימודי חול, כולל השכלה אקדמית, אינה רק לבעלי בתים, אלא גם לבני ישיבות ולתלמידי חכמים

הרב אלי רייף

ראשית דרכה של ישיבת 'מרכז התורה': פרק בביוגרפיה של הרב נחום אליעזר רבינוביץ

פתיחה*

מורי ורבי הרב נחום אליעזר רבינוביץ למד בנערותו בישיבת 'מרכז התורה' במונטריאול, קנדה. במאמר זה נסקור את הקמתה של ישיבת 'מרכז התורה' והתפתחותה במשך חמש-עשרה השנים הראשונות לקיומה, בדגש על מסגרת הלימודים שהייתה בה של שילוב לימודי קודש עם לימודי חול, ונראה את הזיקה בין השקפתו האישית של הרב רבינוביץ ביחס לשילוב של לימודי קודש עם לימודי חול לבין הביוגרפיה האישית שלו ולישיבה שבה למד.

הרב נחום אליעזר רבינוביץ (י' באייר תרפ"ח – י"ב באייר תש"פ, 1928-2020), ראש ישיבת 'ברכת משה' שבמעלה אדומים, נודע בתור אחד מתלמידי החכמים הגדולים והמובהקים של הציונות הדתית בדור האחרון, מחבר פירוש "יד פשוטה" על הרמב"ם, ספרי שו"ת וספרים נוספים.¹ לצד אלו לרב היה תואר ראשון במתמטיקה ובפיסיקה (Sir George Williams College), תואר שני במתמטיקה (Johns Hopkins University) ודוקטורט בהיסטוריה ובפילוסופיה של המדעים (University of Toronto). בשנות כהונתו ברבנות בטורונטו בקהילת 'קהל מחזיקי דת' 'קלנטון פארק' (Park Clanton) לימד במקביל בתור מרצה מן החוץ באוניברסיטת טורונטו. הוא צידד ברכישת השכלה כללית ובלימודים אקדמיים וראה בכך דבר בעל ערך גם לרבנים. הגותו של

* תודתי נתונה ל Alex Dworkin Canadian Jewish Archives ולארכיביסטית Mrs Melissa Castron, וכן ל The Jewish Public Library of Montreal ולארכיביסטית Mrs Sam Pappas, על סיועם האדיב באיתור המסמכים עבור מאמר זה ומתן הרשות לעשות בהם שימוש.

1. הרב רבינוביץ כיהן ברבנות בקהילות שונות בחו"ל ועמד בראש בית המדרש לרבנים בלונדון (Jews' College), והחל משנת תשמ"ב עמד בראש ישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים. לסקירה ביוגרפית אודותיו ראו שו"ת שיח נחום ח"ב, תשפ"ו, עורך אלי רייף, עמ' כ-כה. לסקירת מרבית פרסומי הרב ראו אצל הרב עזרא קליין, 'רשימת פרסומים של הרב נחום אליעזר רבינוביץ', בתוך מברכת משה: קובץ מאמרים במשנת הרמב"ם לכבודו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ, בעריכת הרבנים צבי הבר וקרמיאל כהן, כרך ב, הוצאת מעלות, עמ' 1007-995.

הרמב"ם הייתה ציר מרכזי בהשקפתו, ואת תפיסתו לגבי השילוב של עיסוק בלימוד קודש עם לימודי חול ולימוד מדעים ביסס במידה רבה על דרכו של הרמב"ם. כך לדוגמה בראיון עימו נשאל "האם הרב לא חש בניגוד בין מקצוע חול לבין לימוד התורה?", והשיב:

אינני חושב שהדברים מנוגדים, ולהפך, אין לי ספק שהדברים משלימים זה את זה. חוכמתו של הקב"ה מתגלית בכל המציאות. כמו שהקב"ה ברא את התורה כך ברא את הטבע, כל גילוי של סודות הבריאה חושף לפנינו את נפלאות הבורא יתברך. אדם שיוצא מתוך אמונה איתנה בבורא העולם ומנהיגו, ומתאוה להכיר אותו, בהתבוננות בנפלאות הבריאה הוא רואה את כוחו והשגחתו של הקב"ה. ככל שאדם מבין יותר בתהליכי הטבע, מכיר הוא יותר בגדולת הבורא. זה אחד הדברים שלומדים אנו ממורה הדורות, הרמב"ם, שגם חיפוש האמת ולימוד המדע נכלל בלימוד תורה, "בשעה שיתבונן אדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, 'צמאה נפשי לא-לוהים לא-ל חי'" (הל' יסודי התורה ב, ב). ולכן אני חושב שלכתחילה אדם צריך לעסוק במדעים, גם אם מתפתח ועולה בלימוד התורה, צריך שיהיה לו קשר לידיעת מדעי הטבע השונים.²

השילוב של לימודי קודש עם לימודי חול מאפיין את הביוגרפיה האישית של הרב רבינוביץ מגיל צעיר והיה חלק מהאקלים החינוכי הביתי והסביבתי שבו גדל. הרב רבינוביץ נולד במונטריאול. הוא החל את לימודיו בבית הספר העירוני בגיל חמש ובשעות אחה"צ למד ב'ת"ת בית שלום'. בשנים 1937-1940 משפחתו עברה לסנט-סופי (Sainte-Sophie), כפר חקלאי סמוך למונטריאול, שם למד במהלך היום בבית הספר היהודי המקומי ובשעות אחה"צ למד עברית ומקצועות קודש אצל מורים פרטיים.³ בשנת ת"ש (1940) בהיותו בן שתים-עשרה שבה משפחתו למונטריאול.⁴

2. ראו ידידיה הכהן, ארי עלה מקנדה – ריאיון עם הרב רבינוביץ, אתר ישיבת בית אל, כ"ז באדר ב' ה'תשס"ג, פורסם במוסף שבת של עיתון "בשבע". לדוגמה נוספת לשילוב בין שני התחומים ראו בתיאור תקופת כהונתו בבית המדרש לרבנים (Jews' College) Derek Taylor, Defenders of the Faith: The history of Jews' College and the (London School of Jewish Studies, 2017, pp 215-219).

3. ראו בריאיון עם הרב רבינוביץ בהערה הנ"ל, ואצל משה קרונה, אישים וניחוחים, הוצאת מורשת תשנ"ב, עמ' 167.

4. פירוט המקומות שבהם הרב למד בילדותו והפרטים על מעבר משפחתו מופיעים לצד תמונה של הרב שנמצאת באלבום הבר מצוה של 'ת"ת המאוחדים במונטריאול', ראו: [131]-Jewish Public Library of Montreal Roderick MacLeod and Mary Anne Poutanen, על החינוך היהודי בסנט סופי, ראו: (JPL), Archives, CA JPL-A 1047-7

מכאן ואילך התעצב חינוכו במוסדות החינוך במונטריאול. במהלך היום הוא למד בתיכון ציבורי ובשעות אחה"צ למד במסגרת של 'ת"ת המאוחדים במונטריאול'. בשנת תש"ב הוקמה במונטריאול ישיבת 'מרכז התורה'. במהלך אותה שנה הוא התחיל ללמוד בה ולמד בה כשש שנים עד סוף שנת תש"ח (1948). לאחר מכן הוא עבר ללמוד בישיבת 'נר ישראל' בבולטימור, מרילנד ארה"ב, שם למד במקביל לתואר שני באוניברסיטת ג'ונס הופקינס.⁵

דבר מפתיע ופחות אופייני ובפרט באותה תקופה, הוא שישבת 'מרכז התורה' שבה למד תמכה בשילוב של לימודי קודש עם לימודי חול, והשילוב היה חלק ממסגרת הלימודים שלה. הרב רבינוביץ הזכיר פעמים רבות בהערכה גדולה ויוצאת דופן את מורו ורבו הרב פנחס הירשפרונג, יליד דוקלה שבגליציה, תלמיד ישיבת חכמי לובלין ורבה הראשי של מונטריאול בשנים 1969-1998. הרב רבינוביץ למד אצלו בישיבת 'מרכז התורה' בנערותו והוסמך על ידו להוראה. הוא הדגיש את גאוניותו המופלאה של הרב הירשפרונג ואת מידותיו התרומיות שהיו דוגמה ומופת לו ולכל רואיו,⁶ וכן שהרב הירשפרונג תמך בכך שתלמידיו ילמדו מדעים ועודד זאת, וכך סיפר:

הוא היה מיוחד במינו, ממש יחיד בעולם. כל התורה הייתה מונחת לו בכיס. הוא ידע את כל הבבלי ממש בעל פה. היה לו כוח זיכרון אדיר. גם את ארבעת חלקי השו"ע ידע בעל פה, בנוסף לספרות פולנית ועוד כהנה וכהנה. בעיקר הוא התאפיין באהבת האמת... היחס שלו להיסטוריה עשה עליי רושם רב. הוא הכיר את האמת שבהיסטוריה... הוא אף תמך ועודד אותנו ללמוד מדעים בכל לב. אף יותר מכך, זכורני שבאחד הימים שישבנו לפניו ולמדנו הגיע יהודי ניצול שואה שהיה במקצועו מומחה לספרות פולנית, והכיר את הרב הירשפרונג מהעיר לובלין, ואף שלא היה שומר תורה ומצוות הפגישה הייתה נרגשת מאוד מצד

Upstairs for Hebrew, Downstairs for English: The Jewish Community of Ste-Sophie, Quebec and Strategies for Public Education, 1914-1952, *Canadian Jewish Studies / Études juives canadiennes* 10 (2002), pp 29-52.

5. התאריך ברישום ההגירה של הרב רבינוביץ מקנדה לארה"ב הוא אוקטובר 1948 (תשרי תש"ט). וראו משה קרונה, אישים וניחוחים, עמ' 169.

6. הרב רבינוביץ כתב דברי הספד על הרב הירשפרונג ותיאר בקצרה את דמותו, ראו: 'מו"ר הגאון המופלא ר' פנחס הירשפרונג זצ"ל', שנה בשנה, תש"ס, עמ' 450-456. לתולדותיו של הרב הירשפרונג ראו: פון נאצישען יאמערטאל, ספר זכרונותיו מתקופת השואה ביידיש, תש"ה 1944; הספר תורגם לעברית על ידי יואל וולף, מעמק הבכא הנאצי זיכרונות של פליט, גדולת פנחס, תשנ"ט; ישורון כו, תשע"ב, עמ' קכז ואילך; הקדמה למנחת סולת, מהדורת מכון ירושלים, ח"א עמ' 30-42; Stevan Lapidus, *Memoirs of a Refugee: The Travels and Travails of Rabbi Pinchas Hirschprung*, *Canadian Jewish Studies*, Vol. 27 (2019), pp 68-84. (להלן: Steven Lapidus).

שניהם. לאחר ההתרגשות הראשונית התחילו לדבר ביניהם על עולמם שאבד, וההלך ביכה את השתכחותה של הספרות הפולנית שכה אהב. ענה כנגדו הרב הירשפרונג, אתה חושב שהכל נשכח? ולמול עינינו הנדהמות החל לצטט קטעים שלמים של שירה פולנית שזכר על פה. היהודי המשכיל שתדהמתו לא נפלה מזו שלנו, התפעל בקול מהשילוב של תלמיד חכם עם ידיעות עצומות בחכמות העולם.⁷

נראה שלתקופת לימודיו של הרב רבינוביץ בשיבת 'מרכז התורה', ולגישתה של הישיבה ושל מורו ורבו, היה חלק משמעותי בעיצוב השקפתו בנושא זה.

הקמת ישיבת 'מרכז התורה'

ביום שישי ערב שבת פרשת נח ג' במרחשון תש"ב (24.10.41) הגיעה קבוצת בני ישיבות ורבנים למונטריאול שבקנדה. הקבוצה כללה תלמידי חכמים צעירים שחלק מהם כבר נודעו כעילויים בישיבות שבהן למדו וביניהם הרב הירשפרונג. הגעתם של בני הישיבות למונטריאול ופעולתם בעיר השפיעה על חייה הרוחניים של הקהילה היהודית המקומית באופן נרחב, ובמיוחד על ידי הקמת שתי ישיבות – ישיבת 'מרכז התורה' וישיבת 'תומכי תמימים'. במהלך העשור הראשון להקמת ישיבת 'מרכז התורה' עברו בהדרגה מקימי ישיבת 'מרכז התורה' לארה"ב וכיהנו שם בתפקידים תורניים וציבוריים – ראשי ישיבות, ר"מים ורבני קהילות – ולקחו חלק בבניית עולם התורה שם לאחר מלחמת העולם השנייה.

הגעת בני הישיבות והשפעתם תוארה בנוסף מליצי כתשע שנים מאוחר יותר על ידי אחד מאנשי הקהילה: "התאריך 24 באוקטובר 1941 – ג' חשון תש"ב, יישאר לעולם ועד ולנצח חקוק באותיות זהב, בתור יום שהביא אור גדול למונטריאול, יום שהביא מפנה עצום לחיים התורניים והתורתיים של העיר מונטריאול... יום זה הביא לנו קבוצה נבחרת של למדנים מופלגים שהביאו לעירנו אור של תורה ויראת שמים. את היום נזכור לעד".⁸

בני הישיבות הגיעו למונטריאול לאחר נדודים ומסע בריחה ארוך בעקבות מאורעות מלחמת העולם השנייה – הכיבוש הגרמני והכיבוש הרוסי. הם נעו בנתיב הבריחה שבו נדדו פליטים רבים ותלמידי ישיבות מפולין ומליטא, כגון מיר,

7. ראיון עם הרב רבינוביץ, לעיל הע' 2.

8. הטקסט נכתב במקור בידיש ומופיע בחוברת שהוציאה ישיבת 'מרכז התורה' במונטריאול לרגל אירוע הסמיכה לרבנות הראשון של בוגריה, ראו: מרכז התורה יוביליאום בוך (להלן: יוביליאום בוך), תש"י, עמ' 111, התרגום לקוח מתוך: ישורון כט, תשע"ב, עמ' קמה. על הגעת הקבוצה למונטריאול וקבלת הפנים ראו בכתבות בעיתון The Canadian Jewish Chronicle, בגיליון מתאריך 31.10.41, עמ' 7, ובגיליון מתאריך 28.11.41, עמ' 11.

סלובודקה, טלז קלצק ועוד. הם הגיעו לוויילנה ואחר כך דרך רוסיה עברו לקוֹבֶּה שביפן ומשם לשנגחאי שבמזרח סין.⁹ הקבוצה התגבשה בשנגחאי סמוך לקבלת אישורי הנסיעה שהגיעו מקנדה, ועלתה על אוניה (SS President Pierce) שיצאה ביום ט' בתשרי תש"ב (30.9.41) משנגחאי לכיוון אמריקה כשהיעד הסופי הוא קנדה. זו הייתה האוניה האזרחית האחרונה שיצאה משנגחאי עד תום המלחמה. בעקבות מתקפת פרל-הארבור (7.12.41) נפסקה תנועת האוניות עד סוף המלחמה. האוניה עגנה בסן-פרנסיסקו בתאריך כ"ט בתשרי (20.10) ומשם הקבוצה המשיכה ברכבת לשיקאגו ולוונקובר, ובסופו של המסע הגיעה למונטריאול.

מתחילה ניתנו אשרות ויזה מקנדה לשבעים ותשעה נוסעים שיצאו משנגחאי,¹⁰ אך על האוניה היו מקומות לארבעים ואחד נוסעים. המועד הסופי של יציאת האוניה משנגחאי נקבע רק ימים ספורים לפני יציאתה והתברר שהאוניה תצא בערב יום כיפור ט' בתשרי תש"ב. בסמוך ליציאה חלק ממקבלי האשרות מתלמידי ישיבת מיר ויתרו על הזכות לממש אותן משתי סיבות: במישור ההלכתי עלתה שאלה לגבי קביעת מועד צום יום הכיפורים בשל המחלוקת ההלכתית על 'קו התאריך'.¹¹ במישור המעשי קבוצת תלמידי ישיבת מיר שקיבלו ויזות נסיעה רצו לנסוע בקבוצה גדולה יותר ביחד וקיוו שיוכלו לצאת בספינה שתצא בתאריך מאוחר יותר. בפועל עלו על האוניה עשרים ותשעה נוסעים – שלושה רבנים, שתי קבוצות של תלמידי ישיבות: האחת, ארבע-עשר יוצאי ישיבות שונות שכונו 'בני הישיבות', רובם תלמידי ישיבות ליטא; והשניה, תשעה חסידי חב"ד מ'ישיבת 'תומכי תמימים', אישתו של ה'חפץ חיים' ובנו.¹² הקבוצה שהחליטה להישאר אמנם תכננה לנסוע במועד מאוחר יותר, אך בצוק העיתים של מאורעות המלחמה הדבר נמנע ממנה והיא נשארה בשנגחאי עד סוף המלחמה. אין בידינו את מכלול הנתונים שעמדו באותה שעה לדיון האם לנסוע באוניה או לא לנסוע בה, ואין בכוונתנו לשפוט את הדיון וההחלטות השונות. אך יש לציין שמעבר לדיון המקומי שהיה באותה שעה, בסופו של דבר התברר

9. על נתיב בריחה זה של רבנים ותלמידי ישיבות נכתב רבות, ראו לדוגמה: אפרים זורוף, "הצלת תלמידי ישיבות פולין דרך המזרח הרחוק בתקופת השואה", מדור לדור א', 1979, עמ' 49-76; אלחנן יוסף הרצמן, נס ההצלה של ישיבת מיר, ירושלים תשל"ו; זרח ורהפטיג, פליט ושריד בימי השואה, תשמ"ד, בעיקר החל מפרק שמונה-עשר ואילך, ועל הנוסעים לקנדה ראו שם עמ' 294; גיבורי החי"ל, תש"ע, ובפרט עמ' 70-62.

10. ראו הפרדס טו, ו, אלול תש"א, עמ' 5.

11. על נושא 'קו התאריך' נכתב רבות וראו לדוגמה: הרב מנחם מנדל כשר, קו התאריך הישראלי, תשל"ז; הרב יוחנן שבדרון, בעניין קו התאריך – חלק א', חלק ב', חלק ג', חלק ד', שהתפרסמו בקובץ בית אהרן וישראל, תש"ע-תשע"ב, חוברות 147, 148, 149, 157; דוד א. מנדלבוים, גיבורי החי"ל ישיבת חכמי לובלין בתקופת השואה, בני ברק תש"ע, ח"א, פרק ז. ככלל תלמידי ישיבת מיר כפפו עצמם לדעת החזו"א בענין (ראו גיבורי החי"ל, עמ' 239).

12. ראו הלן בנספח ובמסמכים שהבאנו בו.

שלהחלטה לנסוע היו השלכות רחבות היקף, בין השאר כתוצאה מהגעת הקבוצה למונטריאול וההשפעה המשמעותית שלה על החיים הדתיים שם.

ואלו חברי הקבוצה שעלו על האוניה:¹³ הרב פרץ יגל (1894-1987),¹⁴ הרב חיים דב גינזבורג (1890-1961),¹⁵ הרב ברוך סורוצקין (1917-1979),¹⁶ ארבע-עשר 'תלמידי הישיבות'¹⁷ – קלצק: דוד שטולמאן (1911),¹⁸ אליעזר יצחק גוטליב (1918-1993),¹⁹ יצחק יעקב פטרושקה/א (1920-2015),²⁰ משה קאהן (כהן) (1922-2014),²¹ יוסף אריה הלוי לעף (לעוו) (1924-1997),²² מיר: אליעזר פורטנוי (1912-1975),²³ יצחק נח בורנשטיין (1983-1909),²⁴ אהרון זעליג עפשטיין (1914-2009),²⁵ לובלין: הרב אברהם מרדכי הרשברג (1916-1985),²⁶ הרב פנחס הירשפרונג (1912-1998),²⁷ הירש רוטנברג (1911),²⁸ קמניץ: שמואל ליכטיגר (1915-2004).²⁹ ביאליסטוק: חיים ברוך פסקוביץ (1916-1998),³⁰ והאחים

13. רשימת הנוסעים מופיעה בהפרדס טו, ח, חשון תש"ב, עמ' 3, וההבחנה בין רבנים לתלמידים מופיעה בה. רשימת הנוסעים מופיעה גם ברשימה שנשלחה לג'וינט המובאת להלן בנספח ובמניפסט (רשימת הנוסעים הרשמית) של רשויות ההגירה האמריקאיות (ראו להלן הע' 78). שנות הלידה והפטירה שציינו הן לפי מה שבדקנו במקורות מידע נוספים כגון ביוגרפיות ומצבות הקבורה, ואצל חלק מהאנשים יש שוני משנות הלידה שברישומי הנסיעה.

14. ר"מ בישיבת סלונים ולאחר מכן בוחן ב'ישיבת רבנו יצחק אלחנן' וחרב נשיאות אגודת ישראל בארה"ב. ראו: אידישע ווארט 265, טבת תשמ"ז, עמ' 34-35.

15. לפני המלחמה היה רב בדולהינוב, אז בתחום הרפובליקה הפולנית השנייה, ולאחר הגעתו לקנדה רב בוונקובר, ראו: הפרדס טז, ט, כסלו תש"ג, עמ' 49; הפרדס לו, ה, שבט תשכ"ב, עמ' 44-45.

16. חודשים ספורים לאחר הגעתו לקנדה עבר לקליבלנד שבארה"ב והתמנה לר"מ בישיבת טלז, ראו: הפרדס טז, ב, אייר תש"ב, עמ' 21. בהמשך עמד בראש הישיבה והיה חבר מועצת גדולי התורה בארה"ב.

17. תמונה משותפת של חלק מחברי קבוצת בני הישיבות שהצטלמו לרגל עזיבת נח בורנשטיין מופיעה בספר: גאון התורה – פרקים בתולדות ר' אליהו חזן, ירושלים תשע"ח, עמ' 89.

18. בהמשך התמנה לר"מ בישיבת 'רבינו יעקב יוסף' בניו יורק.

19. ראו עליו – ספר זכרון פרי אליעזר, תשנ"ט.

20. התגורר במונטריאול, קנדה.

21. הרב משה אהרון יהודה ליב כהן, ר"מ בישיבת 'מרכז התורה' במשך שנים רבות.

22. ראש ישיבה בבית המדרש לתורה בסקוקיי, אילינוי, רב אגודת חב"ד שיקאגו ומחבר ספר אמרי יוסף הלוי.

23. מנהל ב'מתיבתא רבנו חיים ברלין' בניו יורק.

24. ראש ישיבה ב'ישיבת רבינו יצחק אלחנן'. עבר לארה"ב בשנת תש"ג. ראו ידיעה על כך בעיתון The Canadian Jewish Chronicle מתאריך 12.2.1943.

25. ר"מ בישיבת 'תורה ודעת' בניו יורק, וראש ישיבת 'שער התורה' – גרודנא, ראו: ישורון לב, תשע"ה, עמ' רנז ואילך.

26. מראשי ישיבת 'חכמי לובלין' בדטרויט ואחר כך רבה הראשי של מקסיקו. מחבר הספרים מחשבת הקדש ואוצר הירושלמי.

27. ראו לעיל הע' 6.

28. לא מצאתי פרטים אודותיו.

29. לאחר הגירתו לארה"ב היה מנהל בחטיבת הביניים של ישיבת פלטבוש (Flatbush) בברוקלין.

30. ראש ישיבת 'בית יוסף' – ביאליסטוק בארה"ב ורב ברוצ'סטר ובקהילת אור יצחק בקווינס.

שמואל-דוד לוי (1911-1992)³¹ ומרדכי לוי (1911-1991)³². תשעה נוספים הם תלמידי ישיבת חב"ד מיישיבת 'תומכי תמימים': יצחק (הכהן) הנדל, יוסף (הכהן) רדאל, (אריה) לייב גרונו [קרעמענער], יוסף מנדל (מנחם) טננבוים, יוסף (הלוי) וינברג, משה אליהו גרליצקי, שמואל שטיין, מנחם זאב (הלוי) גרינגלאו (גרינגלאס), צבי (יוסף) קוטלרסקי, וכן הרבנית פריידל קגן אשתו של החפץ חיים ובנו הרב אהרון קגן.³³

לקראת הגעתם של בני הישיבות התגבשה יוזמה של אנשי ציבור במונטריאול להקים ישיבה בעיר בסגנון הישיבות במזרח אירופה. עד אז לא הייתה במונטריאול ישיבה כזו ובני העיר שרצו ללמוד בישיבה נאלצו לנסוע למקומות אחרים. היוזמים הבינו שזו הזדמנות יוצאת דופן להקים ישיבה, הן מצד גודל קבוצת בני הישיבות (בתחילה סברו שעתידיים להגיע שמונים בני ישיבות) והן מצד מעלתם התורנית של בני הישיבות.³⁴ עם הגעת הקבוצה, נוכח האופי השוני של שתי קבוצות בני הישיבות, החל תהליך ההקמה של שתי ישיבות: ישיבת 'מרכז התורה'³⁵ עבור קבוצת בני הישיבות, וישיבת 'תומכי תמימים' עבור קבוצת תלמידי חב"ד.³⁶ כשלושה חודשים לפני הגעת הקבוצה (ערב ר"ח אב) הגיע למונטריאול מארה"ב הרב אליהו חזן (1982-1906),³⁷ שגם היה בין אלו שברחו מווילנה לשנגחאי, והצטרף לחברי הקבוצה בהובלת ישיבת 'מרכז התורה'. כבר בחודש הראשון להקמת הישיבה הם ייסדו עלון תורני 'מרכז

31. בהמשך עמד בראש הוועדה הדתית של הקונגרס היהודי בקנדה.

32. שמואל דוד ומרדכי לוי היו בניו של הרב אהרון לוי, מראשי אגודת ישראל, רבה של סמבור ורייזא ומחבר הספר הדרש והעיון.

33. רב בית הכנסת 'קנין תורה' במונטריאול תש"ב-תש"ה. לאחר מכן עבר לניו יורק. ראו הפרדס יח, ה, מנחם-אב תש"ד, עמ' 40.

34. כך עולה ממכתב ששלח הירש וולופסקי (המו"ל של העיתון 'קענעדיער אדלער' Keneder Adler) לשאול הייז (Saul Hayes), מנהל הקונגרס היהודי הקנדי, שבו הוא כותב: "הנך מוזמן להשתתף באסיפה אשר ללא ספק עתידה להתברר כהיסטורית, ואשר נקראת עתה לצורך ייסוד ישיבה במונטריאול". (ראו: Letter to Saul Hayes, 22 October 1941, CJC/CA/23/200/ Refugee Rabbis and Yeshiva Students 4: "בתקוה אשר בקרוב יתייסד שם ישיבה גדולה". בראש מכתב של הרב הירש כהן שנדפס בפתחת הירחון התורני 'מרכז התורה' (ראו להלן בפסקה) התאריך הוא חנוכה תש"ב, ומכאן שבסמיכות להגעת בני הישיבות הישיבה כבר החלה לפעול. בדו"ח הרשמי של הישיבה (להלן: דו"ח הישיבה) משנת 1945 צוין 22.1.1942 (ד' שבט תש"ב) בתור תאריך היסוד הרשמי של הישיבה, וכנראה שזה התאריך הפורמלי, ראו: "Three years" of Yeshivah Merkaz Hatorah of Montreal – Activities-Report", Alex Dworkin Canadian Jewish Archives, Code CA ADCJA I0045, p. 2.

35. ביולי-אוגוסט בון, עמ' 111, נכתב ששם הישיבה הוצע ע"י הרב צבי כהן יו"ר ועד הרבנים במונטריאול.

36. על הקמת הישיבה ומקצת קורותיה של קבוצה זו ראו: קובץ "התמיים" – מוסף "בית משיח", טבת-שבט תשס"ג, עמ' 54 ואילך. לסקירה נוספת ראו הפרדס ספר היובל, תשי"א, עמ' 419-418. לאורך השנים ישיבה זו התפתחה וגדלה באופן משמעותי יותר מאשר ישיבת 'מרכז התורה'.

37. הרב חזן למד בישיבות קמניץ ומיר והיה רב קהילה בזאבלודוב. על הגעתו לקנדה ראו: הפרדס טו, ה, מנחם-אב, תש"א עמ' 2; הפרדס טו, ח, חשון תש"ב, עמ' 4. לביוגרפיה שלו ראו: גאון התורה – פרקים בתולדות רבי אליהו חזן, ירושלים תשע"ח.

התורה, פנו לרבנים בארה"ב שיכתבו עלון ופירסמו בו חידושי תורה שלהם ושל הרבנים ששלחו להם. העורכים היו אליעזר פורטנוי וזליג אפשטיין, ובהשתתפות הרב אליהו חזן. העלון יועד להיות ירחון חודשי. הגיליון הראשון יצא בחודש שבט תש"ב ובהמשך יצאו עוד שלושה גיליונות.³⁸

הקמת הישיבות נעשתה בתמיכה ובסיוע של ועד רבני העיר ושל אנשי ציבור מקהילת מונטריאול.³⁹ ההקמה הייתה מלווה בקשיים כלכליים ובמתחים עם חלק ממובילי הקהילה במונטריאול בשל דעות שונות לגביה.⁴⁰ במקביל במהלך שנת תש"ב התמנו לרבני קהילות במונטריאול: הרב אליהו חזן – רב ביה"כ 'חברה ש"ס', הרב מרדכי הרשברג – רב ביה"כ 'צעירי דת ודעת' וביה"כ 'יבנה', הרב פנחס הירשפרונג – רב ביה"כ 'עדת ישורון', והרב פרץ יגל – רב ביה"כ 'עדת ישראל'.⁴¹ יש לציין שבפרסומים השונים על הקמת ישיבת 'מרכז התורה' לא מופעים שמותיהם של הרב הרשברג והרב הירשפרונג יוצאי ישיבת חכמי לובלין כבעלי תפקידים בישיבה (והם גם לא כתבו בירחון שהישיבה הוציאה), ונראה שעיקר עיסוקם היה בבתי הכנסת ובקהילות.⁴² נראה שהם בחנו אפשרות של מעבר לארה"ב לישיבת 'חכמי לובלין' בדטרויט שהוקמה באותה עת ע"י הרב משה רוטנברג⁴³ חברם מישיבת חכמי לובלין. ואכן באמצע שנת תש"ד הרב הרשברג עבר לארה"ב והתמנה לראש ישיבה נוסף בישיבת 'חכמי לובלין' בדטרויט.⁴⁴

38. הגיליונות הבאים יוצאים בחודש אדר-ניסן, אייר-סיון, לאחר מכן יש הפסקה והגיליון אחרון רואה אור באייר תש"ד. ראו אוצר כתבי עת תורניים, יצחק לוי, ניו יורק תש"מ, עמ' 198. כל הגיליונות נמצאים ברשת באתר היברו בוקס.

39. מהבולטים שבהם היו ר' אהרון דרייזין ובנו ר' שלמה דרייזין, ראו: ממדותיו של אהרון (מסכת חייו של רבי אהרון דרייזין), תשס"ה, עמ' כא, והירש וולופסקי המכונה בדו"ח הישיבה, עמ' 6: "מייסד ונשיא כבוד של הישיבה".

40. ראו בספר ממדותיו של אהרון הנ"ל, עמ' כא, וביוביליאום בוך, עמ' 11.

41. ראו הפרדס טז, א, ניסן תש"ב, עמ' 36; הפרדס טז, ט, כסלו תש"ג, עמ' 44-45; הפרדס יז, ב, אייר תש"ג, עמ' 47.

42. וראו להלן הע' 65 שר' צדוק מנדלקורן ציין שהרב הירשפרונג הצטרף רשמית לישיבה בשנת 1946, לאחר פרישת הרב חזן.

43. הרב משה רוטנברג (תרפ"ב-תשס"ג), ראש ישיבת מתיבא בית ישראל גור, מחבר ספר בכורי אביב.

44. ראו הפרדס טז, ז, תשרי תש"ג, עמ' 6. בהפרדס טז, ט, כסלו תש"ג, עמ' 47, הופיעה ידיעה שהרב משה רוטנברג, מייסד ישיבת חכמי לובלין בדטרויט, מעוניין שחבריו מישיבת חכמי לובלין הרב הרשברג והרב הירשפרונג יבואו לנהל עימו את הישיבה בדטרויט, והוחלט לעשות "השתדלות גדולה לביאתם לאמריקה". ואכן סביב חודש כסלו תש"ג הרב הרשברג עבר לישיבה בדטרויט (הפרדס יז, ג, סיון תש"ג, עמ' 49). נראה שאחד הגורמים למעבר היה קשיי השתכרות במונטריאול, ראו: הפרדס טז, יא, תש"ג, עמ' 28; הפרדס יז, יא, שבט תש"ד, עמ' 38.

העשור הראשון

בתחילה, פעלה ישיבת 'מרכז התורה' במתכונת המקובלת של הישיבות ורוב הלומדים בה היו מקבוצת בני הישיבות שהגיעה משנגחאי, אך לאחר מספר חודשים נפתחה בישיבה מסגרת נוספת של לימודי קודש בשעות אחה"צ עבור ילדי מונטריאול שכונתה 'ישיבה קטנה'. הילדים באו ללמוד בישיבה בסיום יום הלימודים בבית הספר הציבורי (מסגרת דומה נפתחה גם בישיבת 'תומכי תמימים'). בחודש חשון תש"ג (אוקטובר-נובמבר 1942) הגיע מארה"ב למונטריאול הרב מנחם מנדל זקס והתמנה לראש הישיבה.⁴⁵ בחודש טבת תש"ג הצטרפה לישיבה קבוצה של עשרה תלמידים פליטי בני ישיבות מגרמניה ואוסטריה שכונו 'תלמידי אירופה'.⁴⁶ בשנת תש"ג הישיבה מנתה כשמונה-עשר תלמידים. הרב זקס העביר בה שני שיעורים שבועיים, הרב חזן כונה "ר"מ שני" ולימד את קבוצת תלמידי אירופה,⁴⁷ ונראה שגם הרב חיים ברוך פסקוויטש כיהן כר"מ. במסגרת לימודי אחה"צ למדו כשלושים תלמידים שחולקו לארבע קבוצות, והרמ"ם היו: הרב אליעזר פורטנוי, הרב שמואל ליכטיגר, הרב דוד שטולמן והרב יצחק פטרושקא.⁴⁸ בחודש חשון תש"ד, לאחר כשנה בראשות הישיבה, הרב זקס עזב את הישיבה וחזר לארה"ב, והרב חזן מונה לראש הישיבה.⁴⁹

בפני הישיבה ניצב אתגר חינוכי-חברתי גדול. ילדי הקהילה במונטריאול למדו בבתי ספר כלליים של החינוך הציבורי. בחלק מבתי ספר אלו אחוז הילדים היהודים היה גבוה ועד כדי רוב מוחלט, אך בתי הספר הללו היו כפופים לתוכנית של החינוך הכללי ולא היו בהם לימודי קודש. חלק מהילדים הלך בתום יום הלימודים בבית הספר למסגרות משלימות של תלמודי תורה שבהם למדו ציונות, יהדות ולימודי קודש. ילדי הקהילה הגיעו לישיבה רק לאחר סיום שעות הלימוד בבתי הספר העירוניים. היה קושי למשוך תלמידים לישיבה ולפתח לימוד תורני מעמיק בסגנון הרגיל של הישיבות.

45. לביוגרפיה שלו ראו כתבי רבי מענדיל, ניו יורק תשע"ג. גם הוא היה בין הבורחים לשנגחאי, קיבל ויזת יציאה מוקדם יותר והגיע לארה"ב כבר באייר תש"א, ראו שם עמ' רפד. על תקופת שהותו בישיבה ראו שם עמ' שא-שג, בהמשך היה ראש ישיבת 'חפץ חיים' – ראדין בניו יורק.

46. קבוצה זו היתה מקבוצת ילדי הקינדר-טרנספורט שהגיעו בתחילה לאנגליה ובהמשך חלקם נשלחו לקנדה ואוסטרליה. ראו: יהודית תידור באומל, 'מבצע ה"קינדרטרנספורט" להצלת ילדים יהודים באירופה', מרכז המידע יד ושם; ממדותיו של אהרון, תשס"ה, עמ' כ-כא; משה עבד ה' (מילי דהספידיא על הגאון ר' משה פייגעלשטאק), ביתר עילית תשע"ט, עמ' סא-סד; כתבי ר' מענדיל, עמ' שא; הפרדס טז, א, ניסן תש"ב, עמ' 35. ובכתבה בעיתון The Canadian Jewish Chronicle, 13.2.1942, עמ' 6.

47. הקבוצה עזבה את הישיבה בסיום המלחמה בשנת 1945 וחזרה לאירופה. כך סיפר לי בשיחה טלפונית ר' צדוק מנדלקורן שלמד בישיבה באותם ימים.

48. ראו הפרדס טז, ט, כסלו תש"ג, עמ' 46-44; הפרדס טז, י, טבת תש"ג, עמ' 27; הפרדס יז, ב, אייר תש"ג, עמ' 47.

49. ראו הפרדס יז, יב, אדר תש"ד, עמ' 15.

כדי למשוך את ילדי המקום ולבסס את ישיבת 'מרכז התורה' כמוסד משמעות ללימוד תורה, נוצרה בישיבה בשנת תש"ה מסגרת לימודית תיכונית המשלבת לימודי קודש ולימודי חול, ובהמשך נפתחו מסגרות החל מגיל גן ובית הספר היסודי. מסגרת הלימודים הייתה דומה לדגם שנוהג כיום בארץ בישיבות התיכוניות. בשעות הבוקר למדו בישיבה לימודי קודש, ובשעות אחרי הצהריים תכנית לימודים מלאה של לימודי חול של בית ספר תיכון המאושרת על ידי הרשויות. התוכנית כללה לימודי מדעים, ספרות ושפות אנגלית וצרפתית.⁵⁰

תוכנית לימודית זו הצטרפה למגמה הכללית שהייתה בקהילה היהודית במונטריאול באותה עת לפתח מוסדות חינוך יהודיים פרטיים לילדים ולנוער, המשלבים לימודי חול עם לימודי יהדות, ומנוהלים ע"י יהודים; מוסדות יהודיים פרטיים שיוכלו להיות אלטרנטיבה למוסדות החינוך הציבוריים הקיימים. מסגרות אלו דרשו גיוס משאבים כלכליים משמעותיים והיה בכך אתגר משמעותי.⁵¹ בנוסף, הישיבה תמכה באופן מוצהר בכך שתלמידיה הבוגרים שסיימו את לימודי התיכון במסגרתה, ילכו ללמוד בשעות אחה"צ המאוחרות בקולג' המקומי לקראת תואר אקדמי. בפרסומים שונים אודות הישיבה הודגש שכמעט כל התלמידים נמצאים בתהליך של קבלת תואר אקדמי.⁵²

יש לעמוד על כך שהגרעין המייסד של הישיבה היו בני ישיבות ליטאיות נודעות: מיר, קלצק וקמניץ. בישיבות הללו למדו רק לימודי קודש וזה היה הרקע התורני שבו גדלו והתחנכו. הקמתה של מסגרת המשלבת לימודי קודש ולימוד חול בתוך ישיבה הייתה בבחינת חידוש לגביהם. מי שקידמו את הדבר היו חברי ועד הישיבה מחברי הקהילה שתמכו בישיבה ורצו בפיתוחה, אך רצו לשלב לימודי חול במסגרתה, שהתאימו לרוח התרבותית של בני המקום שרצו להשתלב בחברה הכללית. האתגר של משיכת תלמידים לישיבה – מוסד חינוכי יהודי פרטי – והצורך להציב דגם שיתחרה עם התיכונים העירוניים, ליוו את הישיבה במשך כל שנותיה. המסגרת של שילוב לימודי קודש ולימודי חול אפיינה את הישיבה והייתה לאחד מדגליה.

הקושי המשמעותי הלוגיסטי שהכביד על הישיבה מראשיתה היה מצוקת המקום. הישיבה נדדה בין בתי כנסת מקומיים שאירחו אותה (ביה"כ 'בני יעקב', הסתדרות 'ישראל הצעיר', החברה קדישא והסתדרות המזרחי), לא היה לה מבנה משלה והדבר הגביל

50. ראו דו"ח הישיבה, עמ' 3, ובכתבות על תכנית הלימודים בעיתון The Canadian Jewish Chronicle בגיליונות 25.8.1944, עמ' 2; 3.11.1944, עמ' 6; 27.4.1945, עמ' 13.

51. ראו בדו"ח הישיבה. על החינוך היהודי והקמת מוסדות החינוך היהודיים במונטריאול, ראו לדוגמה: Rebecca Margolis, The Keneder Adler and Yiddish community life in Montreal, 1944, pp 121-122. Anne Read, The Precarious History of Jewish Education in Quebec Religion & Education 45, no. 2 (2018), pp 145-163.

52. דו"ח הישיבה, עמ' 3.

מאוד את אפשרות הצמיחה שלה. כשלוש שנים לאחר הקמתה, לאחר מאמצים רבים וגיוס כספים, נרכש מבנה קבע לישיבה בשדרות סנט ז'וסף (Saint Joseph Boulevard) ומאז הישיבה החלה להתבסס. בשנת תש"ה למדו בישיבה כמאה שלושים תלמידים.⁵³ למרות שמספר התלמידים לא היה גדול באופן יחסי, חשיבותה של הישיבה הייתה בעצם נוכחותה ובדגם שהציגה. היא הייתה מקום מרכזי ללימוד תורה ברמה גבוהה שתלמידי חכמים מובהקים מלמדים בו ומגדלור של תורה. היא הציגה דגם רוחני לבני המקום ולבני הדור הצעיר – בן תורה המשלב לימוד תורה ברמה גבוהה עם השכלה כללית. תלמידי ישיבה שאינם מסוגרים בד' אמות של תורה בלבד, אלא בעלי רוחב אופקים המצויים במדעים ובתרבות הכללית.

במסגרת לימודית זו השתלב הרב רבינוביץ. בהיותו נער כבן 12-16 שנה, בשנים 1940-1944, הוא למד בתיכון עירוני ציבורי שהרוב המוחלט של תלמידיו היו יהודים (Baron Byng High School), אך לא הייתה בתיכון זה מסגרת של לימודי קודש.⁵⁴ לפני שהוקמה 'מרכז התורה', בשעות אחה"צ הוא הלך ללמוד ב'בתי תלמוד תורה המאוחדים', שם למד עד שלהי שנת 1942, והיה הבוגר של המחזור הראשון של התוכנית התלת-שנתית – 'ישיבה'.⁵⁵ לאחר שהוקמה ישיבת 'מרכז התורה', במקביל ללימודיו בבקרים בתיכון הציבורי, הוא למד בישיבה בשעות אחר הצהריים. במהלך שנת 1944 החל את לימודיו לתואר ראשון בקולג' המקומי (Sir George Williams College), ואז השתנה סדר יומו – בבקרים ובצהריים הוא למד בישיבה ובשעות אחה"צ הלך ללמוד בקולג'.⁵⁶ לסיכום, הרב רבינוביץ למד בישיבת 'מרכז

53. דו"ח הישיבה, עמ' 5.

54. ראו ויקיפדיה האנגלית בערך Baron Byng High School, ומשה קרונה, אישים וניחוחים, עמ' 167.

55. המוסד נקרא בתחילה "בתי תלמוד תורה המאוחדים במונטריאול" – "United Talmud Torahs of Montreal" (U.T.T.), ובהמשך נקרא גם "The Hebrew Academy". מוסד זה כלל מסגרת של בית ספר יהודי פרטי שלמדו בו את תוכנית הלימודים של החינוך הציבורי בשילוב לימודי יהדות, ומסגרת נוספת של לימודי אחה"צ שבה למדו לימודי יהדות וציונות לתלמידים שלמדו בבתי הספר הציבוריים. בשנת 1939 הוקמה במוסד מסגרת תלת-שנתית של לימודי אחר הצהריים לילדים שלמדו בתיכונים העירוניים ובה למד הרב רבינוביץ. עוד יש לציין שהמוסד היה עם אוריינטציה ציונית חזקה והלימודים בו התנהלו בעברית. לסקירה על המוסד ראו: Brief history of the United Talmud Torahs 1896-1986 by Arthur Canib, Jewish Public Library Archives, CA JPL-A 1047-2-[30] וביקיפדיה האנגלית בערך United Talmud Torahs of Montreal. מסתבר שלאופיו הציוני של המוסד הייתה תרומה משמעותית לזיקה הציונית של הרב רבינוביץ כבר מגיל צעיר. שיר קצר של הרב שחיבר בגיל ארבע-עשרה, על טביעת האוניה סטרומה, מופיע בעיתון התלמידים של בית הספר 'עולמנו' (ג, תש"ב, עמ' 10) שהרב היה מחברי המערכת שלו. באותו עיתון (עמ' 2) מופיע גם רעיון קצר על ביטחון בה' מאת הרב שכותרתו 'מחשבות על הספרים איוב, משלי ותהלים'. אלו שני הטקסטים המוקדמים ביותר המוכרים לי שהרב כתב. על זיקתו הציונית של הרב כבר בגיל צעיר, ראו בראיון עם הרב 'ארי עלה מקנדה' (המצוין לעיל הע' 2). בעיתון The Canadian Jewish Chronicle, 19.9.1952, עמ' 92 צוין שהרב היה ממקימי סניף 'השומר הדתי' במונטריאול.

56. פירוש השנים ומוסדות הלימוד שבהם הרב רבינוביץ למד מופיע ביוביליאום בוך, עמ' 14. סימן להכרתה של הישיבה במעלתו של הרב עוד בצעירותו (בגיל שש עשרה) מופיע בכתבה בעיתון The Canadian Jewish

התורה' כששנים. השילוב של לימודי קודש עם לימודי חול אפיין את כל תקופת לימודיו בילדותו ובבחרותו, והיה תהליך אישי רציף וטבעי שגם השתלב עם המסגרת הכללית של הישיבה.

סוף העשור הראשון

קושי נוסף הכביד על התפתחות הישיבה. נראה שהישיבה הייתה קטנה למידתם של המקימים וגם לא סיפקה להם מספיק פרנסה. בניגוד לקנדה, בארה"ב היו ישיבות שהלכו והתפתחו וקהילות חזקות יותר, ובמהלך השנים חברי הגרעין המייסד של ישיבת 'מרכז התורה' עברו לישיבות בארה"ב והתמנו לתפקידים בישיבות ובקהילות. המגמה התחזקה בסיום מלחמת העולם השנייה כשתנאי המעבר נעשו נוחים יותר. בשנים תש"ה-תש"ו עוזבים הרבנים זליג עפשטיין, חיים פסקוויטש,⁵⁷ פרץ יגל,⁵⁸ אליעזר יצחק גוטליב⁵⁹ ואליעזר פורטנוי, ובהמשך עוזבים גם הרבנים דוד שולמן ושמואל ליכטיגר. בנוסף, בישיבה עודדו מעבר של תלמידים בוגרים ללמוד בישיבות בארה"ב וחלק מהתלמידים עזבו ביחד עם הרבנים שעברו לארה"ב.⁶⁰ בחודש איר תש"ו הרב חזן נסע לישיבת 'תורה ודעת' בארה"ב לקראת מינויו לראש הישיבה שם, ובחשון תש"ז עזב את ישיבת 'מרכז התורה' והתמנה לראש ישיבת 'תורה ודעת'.⁶¹ עם עזיבתו העביר הרב חזן את תפקיד ראש ישיבת 'מרכז התורה' לרב הירשפרונג.⁶² ר' צדוק מנדלקורן, מילידי מונטריאול, היה החברותא של הרב רבינוביץ בישיבה, החל משנת 1945 ועד לעזיבת הרב רבינוביץ את הישיבה.⁶³ בתחילה הם למדו אצל הרב אליהו חזן ולאחר עזיבתו הם למדו עם הרב הירשפרונג, וכך סיפר על התקופה ההיא:⁶⁴

-
- Chronicle, 21.1.1944, עמ' 14, שבה מתואר אירוע ציבורי של הישיבה ומודגש ש"התלמיד המאוד צעיר נחום רבינוביץ מהכיתה הראשונה (השכבה הכי צעירה) אמר לפני האורחים שיעור הלכתי-דרשני".
57. על מעברו ומעבר תלמידים עימו לישיבת בית יוסף ביאליסטוק, ראו הפרדס יח, ז, תשרי תש"ה, עמ' 33.
58. ראו הפרדס כ, א, ניסן תש"ו, עמ' 16.
59. ראו הפרדס כא, ב, חשון תש"ז, עמ' 18.
60. כך לפי עדות תלמיד הישיבה ר' צדוק מנדלקורן (בשיחה עמו, ראו לעיל הע' 47 ולהלן הע' 64), וראו גם הפרדס, ספר היובל, תשי"א, עמ' 418-417. על השנים תש"ז-תש"ח לא מצאתי תיעוד משמעותי בקובץ התורני הפרדס שבו הופיעו פרטים לאורך השנים על קורות הישיבות. נראה שיש בזה ביטוי לשנות השפל שעברו על הישיבה.
61. ראו גאון התורה – פרקים בתולדות הרב חזן, עמ' 115-114.
62. ראו הקדמה למהדורה חדשה של ספר מנחת סולת, מכון ירושלים תשע"ט, עמ' 36.
63. קשרי ידידות קרובים נשמרו בין השניים לאורך כל השנים עד לפטירת הרב רבינוביץ.
64. חלק מהפרטים נאמרו לי בשיחה טלפונית בחודש כסלו תשפ"ו וחלק בתשובה בכתב לשאלות שהעברתי לו בהמשך דרך בנו.

הייתה דחיפה גדולה, הן בקרב הרבנים והן בקרב הבחורים המבוגרים בישיבה, לנסוע לניו יורק מוקדם ככל האפשר. במהלך המלחמה זה היה קשה מאוד, אך בשנת 1946, כשנגמרה המלחמה, כשעזב הרב חזן לניו יורק, בחורים מבוגרים רבים נסעו איתו. כשהרב חזן עזב לניו יורק בשנת 1946 הוא מסר את השיעור שלו, שהיה השיעור הגבוה ביותר בישיבה, לרב הירשפרונג. הסיפור אומר שהרב הירשפרונג שאל את הרב חזן מדוע הוא נותן לו את השיעור ולא לאחד מהרבנים ה'ליטאיים' המבוגרים יותר. הרב חזן השיב: 'הסיבה שאני נותן לך היא, למקרה שלא יצליח לי בניו יורק ואצטרך לחזור למונטריאול – אתה תחזיר לי את השיעור שלי. האחרים לא יחזירו'.

לדברי ר' צדוק, בשל עזיבת תלמידים רבים, נוצר מצב שרוב הזמן רק הוא והחברותא שלו נחום אליעזר רבינוביץ שהיו בשיעור הבוגר, למדו בקביעות עם הרב הירשפרונג.⁶⁵ הם למדו עימו את מסכתות נדרים, ביצה וחולין, וטור-שו"ע יו"ד לסמיכה לרבנות. הם למדו בישיבה בכל יום עד השעה חמש אחה"צ ואז הלכו לקולג' שם למדו לתואר ראשון. בשנת 1947 הצטרף לישיבה שלמה יוסף ספירו שגם למד עימם, אך לדברי ר' צדוק הוא לא למד עימם באופן קבוע, ובהמשך הצטרף גם משה ורנר.⁶⁶

העשור השני

בעקבות שנות השפל הישיבה עברה בשנת תש"ח ארגון מחדש. הרב אריה לייב בארון,⁶⁷ בוגר ישיבת מיר, התמנה לראש הישיבה,⁶⁸ והר"מים היו: הרב מרדכי

65. ר' צדוק ציין שהם התחילו ללמוד אצל הרב הירשפרונג בשנת 1946 ורק אז הרב הירשפרונג החל ללמד בישיבה. ראו בפנים שהרב חזן הגיע לראשונה לישיבת 'תורה ודעת' באמצע שנת 1946, אך מעברו לישיבת 'מרכז התורה' היה בסיום השנה. לדברי ר' צדוק, לפני שהוא התחיל ללמוד עם הרב הירשפרונג בישיבה היתה לו רק הכרות שטחית עימו, והוא ציין שמהיכרותו עם הרב רבינוביץ הוא מניח שגם לרב רבינוביץ היתה רק הכרות שטחית עם הרב הירשפרונג לפני שלמד עימו.

66. בצילום שמופיע בכריכה של כתב העת. CANADIAN JEWISH STUDIES and THE AZRIELI FOUNDATION, vol. 27 (2019) נראים לומדים עם הרב הירשפרונג ארבעה תלמידי הישיבה: נחום אליעזר רבינוביץ, צדוק מנדלקורן, שלמה ספירו ומשה ורנר. משה ורנר היה צעיר משלושת האחרים, לא למד עימם בקביעות והוסמך לרבנות במחזור השני של מוסמכי הישיבה (נראה שהצילום נעשה לקראת אירוע הסמיכה הראשון לרבנות. צילום נוסף דומה עם קבוצת תלמידי הישיבה הלומדים לסמיכה לרבנות שנשמכו במחזור הבא מופיע ביוביליאום בוך, עמ' 20).

67. הרב אריה לייב בארון (תרע"ב-תשע"ב) היה בקבוצת תלמידי מיר ששהתה עד סוף מלחמת העולם השנייה בשנגחאי (על השקפתו של הרב בארון ראו: Rapaael Shuchat, A Litvak in Montreal: the thought of Rabbi Aryeh Leib (Baron, Tradition 49,1 (2016), pp 830).

68. בשנת 1948 הישיבה הייתה במשבר וגם ד"ר מרדכי לוי, ממקימי הישיבה, עזב. הפנייה לרב בארון הגיעה מהרבנים מרדכי רבינוביץ ומשה כהן (ראו: Wilfred Shuchat, The Gate of Heaven: The Story of Congregation Shaar (Hashomayim in Montreal, 1846-1996, p 157).

רבינוביץ, בוגר ישיבת מיר, והרב משה כהן, מקבוצת בני הישיבות המקורית.⁶⁹ הרב פנחס הירשפרונג גם כונה ראש ישיבה⁷⁰ ולימד בישיבה הלכה (מסכת חולין וש"ע חלק יו"ד) לסמיכה לרבנות.⁷¹

מאותה עת הישיבה חזרה לצמות. עד בואו של הרב בארון המגמה בישיבה הייתה שכאשר התלמידים הגיעו לרמת לימודים גבוהה הם עברו לישיבות אחרות בארה"ב. עד שנת תש"י עברו כשלושים תלמידים מהישיבה אל ישיבות בניו יורק. החל מבוא הרב בארון המגמה השתנתה ונעשו טקסי סמיכה לרבנות בישיבה. בשנת תש"י נערך חגיגת הסמיכה לרבנות הראשונה לשלושת בוגריה הראשונים של הישיבה ילידי קנדה: הרב נחום אליעזר רבינוביץ (שבאותה עת כבר למד בישיבת 'נר ישראל' בבולטימור), הרב שלמה ספירו והרב צדוק מנדלקורן. לרגל האירוע יצאה חוברת מיוחדת, יוביליאום בוך, והופיעו כתבות בעיתונות המקומית המדגישות את המאורע המיוחד. בכל הפרסומים הודגש שיש לבוגרים גם השכלה תורנית וגם השכלה כללית והם בוגרי אוניברסיטה.⁷² גם אם מתחילה שילוב לימודי הקודש והחול נועד למשוך תלמידים לישיבה על רקע האקלים החברתי-תרבותי במונטריאול, וכחלק מהמגמה להראות שניתן לשלב בין הלימוד בישיבה לבין רכישת השכלה כללית, הרי שהשילוב קיבל לגיטימציה, נעשה לדגל של הישיבה וסלל כיוון חינוכי-דתי לתלמידי ובוגרי הישיבה. בסיום העשור הראשון למדו בשעות אחרי הצהריים בישיבה הקטנה של הישיבה כשבעים נערים. על יד הישיבה הוקמה מכינה-תלמוד תורה עבור ילדים צעירים, שבה למדו חומש, משניות, נ"ך, שפה ודקדוק עברי. בתוכנית לימודי שעות אחצה"צ (16:00-19:00) הילדים חולקו לשלוש כיתות לפי רמות לימוד שונות: גמרא עם תוספות, תחילת הגמרא עם רש"י, וחומש עם רש"י ויסודות הגמרא. בישיבה הייתה גם מסגרת לימודים תיכונית, ובוגריה למדו באוניברסיטה המקומית. בשנת תש"יא למדו בישיבה כמאה עשרים תלמידים.⁷³ בשנת תשט"ו למדו בה למעלה ממאה תלמידים מגיל 14-21, והישיבה חולקה לשלושה מדורים: גן ילדים, ישיבה קטנה ארבע שנתית, ומתיבתא הכוללת גם בית ספר תיכון.⁷⁴ במהלך השנים הבאות נערכו

69. שלושת הרבנים התחתנו עם שלוש בנותיו של הרב חיים אליעזר סמסון, ראש ישיבת 'חפץ חיים' בניו יורק.

70. בחלק מהפרסומים הרב הירשפרונג כונה 'ראש ישיבה' אך זה היה תואר כבוד וראש הישיבה בפועל היה הרב בארון.

71. הפרדס כג, כסלו תש"ט, עמ' 7; הפרדס ספר היובל, תש"א, עמ' 418.

72. ראו לדוגמה ביוביליאום בוך ובכתבה בעיתון The Gazette מתאריך 8.5.1950, עמ' 17, ובקובץ גזרי העיתונות

על ישיבת מרכז התורה, ראו: Alex Dworkin Canadian Jewish Archives, CJC ZC 10045.

73. תיאור סדרי הישיבה מופיע ביוביליאום בוך, עמ' 6, הפרדס ספר היובל, תש"א, עמ' 417-418, וראו גם

בכתבה בעיתון The Canadian Jewish Chronicle מתאריך 22.10.1948, עמ' 12.

74. ראו: חוברות הפרדס כט, ו, אדר תשט"ו, עמ' 42-40; הפרדס לא, ו, אדר תש"ז, עמ' 31-30; הפרדס לב, א,

תשרי תש"ח, עמ' 37. וראו בכתבה בעיתון The Canadian Jewish Chronicle, מתאריך 24.5.1957, עמ' 9, המתייחסת

'חגי סמיכה' נוספים לבוגרי הישיבה,⁷⁵ והישיבה המשיכה להיות מקום תורה לבני מונטריאול כשהרב אריה ליב בארון עומד בראשה במשך עשרים וארבע שנים, עד שנת 1978 שבה נסגרה הישיבה.

סיכום

ישיבת 'מרכז התורה' היא דוגמה למוסד שהוקם על ידי פעולה משותפת של אנשים בעלי חזון, שהשכילו לראות בתוך מצב שתולדתו בכורח ואילוץ – הזדמנות לצמיחה. תלמידי חכמים צעירים, פליטים שברחו מתוך מאורעות מלחמה ומצאו מקום מפלט במונטריאול, הקימו ביחד עם הקהילה שקלטה אותם ובסיועה את ישיבת 'מרכז התורה'. מתוך חשכת המלחמה הפציע אור תורה שהקרין על הקהילה במונטריאול ומעבר לה. המפגש בין בחורי הישיבות הליטאיות המביאים עימם את מורשת הישיבות, לבין הקהילה המקומית ששאפה להצמיח דור צעיר דבק בתורה ובעל השכלה כללית רחבה, השותף במסגרות החיים החברתיות המודרניות ומעורה בחיי המדינה, הביא ליצירת דגם ישיבתי חדש במונטריאול ששילב לימודי קודש עם לימודי חול.

הרב נחום אליעזר רבינוביץ למד בישיבת 'מרכז התורה' כשש שנים בעשור הראשון להקמתה. נראה שאופייה של הישיבה ומסגרת הלימוד שהייתה בה השפיעו על עיצוב השקפתו. היה זה הנדבך הראשון בגיבוש השקפתו שהלכה והתעצבה במהלך השנים הרואה בשילוב של לימודי קודש עם לימודי חול, כולל השכלה אקדמית, דרך של לכתחילה, לא רק לבעלי בתים שעיקר מלאכתם בענייני החול, אלא גם לבני ישיבות ולתלמידי חכמים. בשילוב זה אחז בחייו האישיים וגם הדרין אליו את התלמידים שלימד לאורך השנים במוסדות השונים.

לאתגרים שעיימם התמודדה הישיבה.

75. בשנת תשי"ד נערך חג סמיכה נוסף לחמישה בוגרים נוספים: אנדרה אהרון בֶּרֶש, מרדכי צריל, דוד ווהל, משה ורנר ומאיר שכטר. בכתבה בעיתון The Canadian Jewish Chronicle, מתאריך 12.3.1954, מופיעים שמותיהם ותמונותיהם של שמונת הבוגרים שהוסמכו לרבנות בשני המחזורים.

נספח:

הפלגת אונית SS President Pierce, ושאלת קו התאריך

הגעת תלמידי הישיבות לקובה שביפן עוררה את הדיון ההלכתי בשאלת קו התאריך. הבעיה הייתה הן לגבי קביעת השבתות והן לגבי קביעת צום יום כיפור.⁷⁶ כך נכתב במברק שנשלח לארץ ישראל מקובה שביפן בכ' באלול תש"א: "...350 יהודים מתחננים, הצילו, ענו מיד, באיזה יום לצום יום הכיפורים". הלכה למעשה הייתה מחלוקת והיו שתי גישות: האחת, בראשות הרב הראשי יצחק הרצוג הכריעה שיש לנהוג לפי הנהוג ביפן ויש לצום ביום רביעי 1.10.41 (באותו היום שבארץ ישראל), והשנייה שראש המדברים בה היה החזון אי"ש הכריעה שיש לצום ביום חמישי 2.10.41 (יום לאחר מכן).

בד' בתשרי תש"ב (25.9.41) התכנסה אסיפת רבנים בירושלים בראשות הרבנים הראשיים הרצוג ועוזיאל, ובמברק התשובה ששלח הרב הרצוג בתאריך ז' בתשרי (28.9) נכתב: "שתענית יום הכיפורים הוא ביום רביעי לפי חשבון הנהוג ביפן. אני אוסיף מצידי, אין לצום גם ביום חמישי מפני הסכנה, אבל יש להתנהג ביום חמישי לפי המבואר בשו"ע או"ח (סי' תרי"ח סעיף ז-ח)". אולם החזון אי"ש פסק שיש לצום ביום חמישי ובמברק ששלח בערב יום כיפור כתב: "אחים יקרים אכלו ביום הרביעי וצומו תענית יום כיפור ביום החמישי ואל תחושו לשום דבר".⁷⁷ למעשה רוב בני הישיבות יצאו מן הספק בעקבות העברתם לשנגחאי, שם לא היה ספק לגבי מועד יום כיפור. אולם לגבי קבוצת התלמידים שתוכננה לצאת משנגחאי לפני יום כיפור באוניה SS President Pierce הספק עמד בעינו.

להלן נביא שני מכתבים שנשלחו בשבוע שבו יצאה האוניה משנגחאי, העוסקים במועד ההפלגה ובדיונים שהיו בין בני הישיבות. המכתבים נשלחו לג'וינט על ידי מאיר בירמן מנהל סניף HICEM (HIAS) – ארגוני הסיוע לפליטים בשנגחאי. תאריך ההפלגה המתוכנן משנגחאי היה ד' בתשרי (25.9), אך רק שלושה ימים לפני ההפלגה נודע שתאריך ההפלגה יהיה בערב יום כיפור, ט' בתשרי (30.10). ההשתהות במועד

76. על ההכרעה לגבי שמירת השבת ראו אצל הרב מנחם מנדל כשר, קו התאריך, תשל"ז, שער שביעי, פרק עו, עמ' 233.

77. לסקירה ראו לדוגמה גבורי החי"ל ח"ב, פרק שביעי, ובויקיפדיה ערך 'פולמוס השבת ביפן' והמקורות שצוינו שם.

יציאת האוניה והמחלוקת ההלכתית לגבי קביעת מועד צום יום כיפור גרמו לדיונים והתלבטויות לגבי הנסיעה באוניה ולהחלטה של חלק מתלמידי ישיבת מיר שלא להצטרף לנסיעה. במכתב מיום ה' בתשרי (26.9) כותב מאיר בירמן: "הנשיא פירס כנראה יפליג ב-29 לחודש בערב, הכל נקבע, אבל לפתע 16 אנשים (מישיבת מיר) הכריזו באופן חד משמעי שלא יעלו על הסיפון בגלל יום כיפור. כמובן, היינו מופתעים מאוד מכך, ואנחנו לא יודעים מה יקרה עכשיו". ובמכתב נוסף מיום ט' בתשרי (30.9), הוא כותב: "מצורפת רשימה שמית של עשרים ותשעה איש, אשר יצאו הבוקר לקנדה דרך סן-פרנסיסקו באוניה S.S. President Pierce, בשעה 4:20 לפנות בוקר" – כלומר ההפלגה הייתה בט' בתשרי ביום שלישי לפנות בוקר 30.9.41 בשעה 4:20.⁷⁸

מעבר לחשיבותם של המסמכים הללו כחלק מהתיעוד ההיסטורי של העניין, יש לעמוד על כך שקבוצת תלמידי הישיבות שהחליטה לנסוע עשתה זאת למרות הספק שהתעורר. ההזדמנות להיחלץ ממאורעות המלחמה לאחר המאמצים הרבים שנעשו להשיג את אישורי היציאה למול העתיד הלוט בערפל, ולפי דברי מאיר בירמן גם אי השתייכותם לגופי תמיכה חזקים, היו שיקול מכריע בקבלת ההחלטות למרות השאלה ההלכתית הכבדה.⁷⁹ כאמור לעיל מעבר להכרעה המקומית על רקע הנסיבות המסובכות, בסופו של דבר להכרעה לצאת בספינה היו גם השלכות רחבות היקף על התפתחות החיים הדתיים במונטריאול.

תודתי נתונה ל JDC Archives על הרשות לפרסם את המסמכים להלן.

78. גם במנפיסט (רשימת הנוסעים הרשמית) של רשויות ההגירה האמריקאיות, המתעד את הגעת האוניה לנמל סן-פרנסיסקו בתאריך כ"ט בתשרי תש"ב (20.10.41), מופיע תאריך ההפלגה משנגחאי: 30.9.41 (ראו: ארכיון מינהל הארכיונים והרשומות הלאומי של ארה"ב (NARA) אוסף רשימות נוסעים של נמל סן-פרנסיסקו; הרשימה זמינה במרשתת: "California, San Francisco, Passenger Lists, 1893-1953, FamilySearch"). אמנם בספר גיבורי החי"ל (ח"א עמ' 244, ח"ב עמ' 64) נכתב שהאוניה יצאה לאחר יום כיפור, אך מהרישומים הרשמיים הנ"ל עולה שהיא יצאה בערב יום כיפור. לסקירה ודיון בעניין מועד ההפלגה ופרישת תלמידי מיר ראו: Efraim Zuroff, The Response of Orthodox Jewry in the United States to the Holocaust, 2000, p 185; Stevan Lapidus, Memoirs of a Refugee: The Travels and Travails of Rabbi Pinchas Hirschprung, The Travels and Travails of Rabbi Pinchas Hirschprung, Canadian Jewish Studies, Vol. 27 (2019), pp 74-77.

79. לא הצלחתי למצוא תיעוד ברור כיצד נהגו למעשה הנוסעים על הספינה.

להלן המכתב מתאריך 26.9.41

JDC Archives, Geneva Collection, 1933-1944, Folder#GEN.26, "Letter from M. Birman to American Joint Distribution Committee" 26/9/1941, <https://search.archives.jdc.org>, Item ID: 3112457

Copies sent to Hias, New York
& Hicem, L i s b o n

22714

By airmail!

Sept. 26th

1

American Joint
Distribution Committee
100 East 42nd Street
New York City

Re: 41 Yeshivah Men for Canada

Dear Sirs,

In addition to our letter no. 22555 of 19th. inst. regarding the above we still confirm the following exchange of cables between your esteemed organisation and us:

Your cable of 18th. inst.:

" American transits visas arranged. Authorize you reserve forty places Prespiero and request them confirm Preslins New York. Will make payment here. Cable whether forty already arrived Shanghai for sailing"

Our cable reply of 20th. inst.:

" Forty arrived imperative American Consulate instructed by Tuesday otherwise difficult complete arrangements pay Preslins 5320 confirm Edelman endeavouring"

Our cable of 24th. inst.:

" Amconsul unconfirmed company cancel passages Thursday Shanghai time"

Your cable reply of 24th. inst.:

" State Department cabling Amconsul permission transit to Canada fortyone persons certified by M. Birman. Hopeful instructions will reach in time allow their departure Prespiero advise"

We have much pleasure in informing you that we just received word from the American Consulate that telegraphic instruction was received from Washington regarding the 41 persons. Now, everything will be easily settled, since Cocks are cooperating with the American Consulate direct.

The ss. "President Pierce" probably will sail on 29th. inst. in the evening. Everything is fixed, but suddenly 16 persons (of the Mirer Yeshivah) declared categorically that they would not go on board because of Jom Kippur. Of course, we were much surprised about this, and we do not yet know what will happen now. Probably these 16 Yeshivah men believe that the American organisations would not let them down, even if they should be compelled to stay at Shanghai. For in these uncertain

No.22714 -2- 26.9.41

times it is not at all sure, if and when the next boat will sail to America. In fact, we have done our utmost to settle the departure of the 41 persons, and we would be more than glad, if in the last minute the 16 persons would decide also to leave by ss."President Pierce". Since airmail is going today, we prefer to keep you informed about the present status, and we hope that by next mail we can write you something definite. In any case we shall cable you as soon as the group has left.

As to the brothers Hirsz & Szolom E d e l m a n we try our best to forward them also by " President Pierce" . They will get their Visas on Monday, as we were informed by the Consulate today.

Yours very truly

Copies sent to Hias, New York
& Hicem, Lisbon

B/F

H.Birman
Manager

להלן המכתב מתאריך 30.9.41. במכתב זה הבאנו את העמודים 1,2,5 והשמטנו את עמודים 3,4,6 שאינם קשורים במישרין לענין.

JDC Archives, Geneva Collection, 1933-1944, Folder#GEN.26, "Letter from M. Birman to the American Joint Distribution Committee", 30/9/1941, <https://search.archives.jdc.org>, Item ID: 3112452

By Air Mail

22811

Sept. 30th 1

The American Joint Distribution
Committee
100 East 42nd Street,
New York, N.Y.

Re: The group of 29 yeshivahmen
Canadabound who left by the
s.s. "President Pierce" early
this morning.

Dear Sirs,

Attached please find copy of a cable which we have sent you to-day. Attached is also a list of the 29 who left for Canada via San Francisco by the s.s. "President Pierce" at 4.20 early this morning.

By the same steamer have also left Mr. Chaim Frejdin with wife and child, arrangements for whom have been made in accordance with your cable of Sept. 5th. Mr. Frejdin left 3rd class, his wife and child first class. It has been also possible to send by the same steamer the Edelman brothers, in accordance with your cable of Sept. 18th, as well as a number of other our proteges.

We may inform you that many complications and difficulties have arisen here with the group of yeshivahmen. As we in its time informed you by cable, the steamer had first to leave on the 25th inst. And already then doubts arose among the group in view of the fact that yom kipur coincided with the trip. Later it was announced that the steamer would sail on Oct. 2nd, which, however, did not turn out to be true, but at the moment it regulated the matter. A number of meetings took place among the yeshivahmen and finally they came to a decision as to the 41 who were to leave, - not without heated debates, however, - referring even to arbitration of rabbis.

The actual date of the departure of the s.s. "President Pierce" was made know only 3 days ago, i.e. that it was to leave on the eve of yom-kipur. And it was then that the existence of two groups among the yeshivahmen became more apparent than ever. Those of the Mirer yeshivah came to a unanimous decision not to go in view of the "yom kipur" and nothing could persuade them to change their minds. They are a united body with a firm ground, - in their view of the care taken of them by the American orthodox organisation, thanks to which visas for Canada have been issued them and also transit visas from Washington, a thing almost unheard for up to now. They do not depend upon any of the local committees, receiving support and the required means direct from the States, and this explains their firm and independent attitude.

No. 22811,
 Jointdisco, N.Y.

- 2 -

The other group are made up of members of other veshivahs - such as Telish, Kleck, Lubawitz, Lublin, Slobodka, etc. They are not a united body, do not receive direct support from American organizations, and exist on the support received from the Speelman committee (the usual budget to refugees) and occasional petty relief from the Committee for the Assist. of Jew. Immigrants from East Europe ("East-jewoon"). They are no less religious than those from Mirer veshivah, but no special interest is taken in them (in comparison with the latter group). Their existence is by far not assured and they have eagerly seized the opportunity of leaving our city, deciding at the same time to keep two days yom pikur on the steamer.

According to Middle Aged talmud authorities and commentators, in the waters lying between Australia, Japan and Shanghai (Hongkong, Philippines, etc.) doubts exist as to the exact day of Sabbath, Yom-kipur and Jewish holidays in general, and that is why the veshivahmen leaving by "Pres. Pierce" has decided to fast two days. This question never arose before, but with the arrival of the rabbis and veshivahmen in Japan they started a whole correspondence with Jerusalem, with the result that they declared that in Japan it was necessary to observe two days Sabbath (Saturday and Sunday). This does not extend to Shanghai, but as said above to Hongkong, Philippines, etc.

The Mirer veshivahmen refused sailing for religious reasons, as stated by them, which, however, in our opinion, does not seem to be quite so. It rather seems to be a kind of defiance, as they are very sure of every support in your country, that everything will be done for them nevertheless. Naturally, their decision was represented both by the American Consulate here who had received definite instructions for a group of 41 and not 29 and also by the steamship agency. It was an exceptional case that it was possible to arrange on a President liner such a cheap passage (at US\$158 each), now when all berths are booked long ahead, and they were naturally not all pleased that 12 berths have been left unused.

The Mirer veshivahmen, however, delegated two of their men, - Mr. Portnoj, Lejzer and Mr. Borensztejn, Icek-Nojach, - for explaining their reasons on the spot. On the eve of the departure of "Pres. Pierce" 7 more veshivahmen arrived from Kobe. Of these 5 were from Mirer veshivah and they joined the local group and remained here, 2 were from the Lublin veshivah and we also succeeded in sending them.

You will see from the enclosed list that among those who left were the widow and son of the well known rabbi Chofetz-Chaim (Pupko Kaplan) from Radin, a number of rabbis as well as students. All of them decided, as said above, to fast two days, and it cannot be said that they are less religious than the Mirer group.

There were complications with obtaining a berth for the widow of Chofetz Chaim. Women cannot go 3rd class by this liner,

A b s c h e i t

A group of rabbis and rabbi-students leaving Shanghai on 29-9-41
by "Esve. Pierce" for Canada via San Francisco.

Nr. S	Name in full	Date of birth	Place of birth	Place of Residence	Arrival in Jap. Sha. in 1941
1.	PUPKO GAQAN Frejda	3.1.1880	Lapy	Radun	24.2.-20.8.
2.	PUPKO GAGAN Aron	29.10.1910	Radun	"	" "
3.	GINSBERG chain Berek	15.3.1890	Zdunska Wola	Dolhunowo	26.1. - 20. 9.
4.	JOGIEL Piercec	18.10.1894	Piaski	Horodziej	24.2. - "
5.	SOROCZKIN Boruch	23.1.1918	Zdziecol	Luck	23.2. - "
6.	LEWIN Samuel Dawid	11.10.1911	Sambor	Rzeszow	14.3. - "
7.	LEWIN Markus	"	"	"	"
8.	GOTTLIEB Kliezer Icchok	21.10.1918	Kolno	Opatow	13.2. - 30. 8.
9.	FASKOWICZ Boruch	31.8.1916	Pultusk	Pultusk	5.3. - 20. 9.
10.	HIRSZPRUNG Pankas	13.7.1910	Dukla	Dukla	14.3. - "
11.	LEW Josel Arja	10.3.1924	Kodin	Brzesc	13.2. - 30. 8.
12.	SZTULMAN Dawid	5.9.1911	Wolomin	Wolomin	24.1. - 20. 9.
13.	PIETRUSZKA Icek Jakub	8.10.1920	Makow	"	5.3. - 30. 8.
14.	ROTENBERG Herszko	7.7.1911	Miedzyrzec	Warszawa	16.3. - "
15.	KRAMER Lajb	17.1.1918	Chelm	"	5.3. - 20. 9.
16.	HENDEL Icchok	20.11.1917	Kamerow	Otwock	14.2. - 30. 8.
17.	TENENBAUM Josef Mendel	22.7.1917	Kock	"	" "
18.	SZTEJN Samuel	15.3.1914	Wiazn	Wiazn	" "
19.	GERLICKI Moszek Eljasz	24.5.1915	Konskie	Konskie	" 20.9.
20.	KOTLARSKI Hersz Josef	20.10.1917	Adamow	Otwock	" 30.8.
21.	RODAL Josek	1914	Przedburz	"	" "
22.	WAJNBERG Josef	1917	Janow	"	" "
23.	GRYNGLAZ Mendel Wolf	1917	Lodz	"	" "
24.	PORTNOJ Lejzer	1.3.1908	Erzesc	Brzesc	24.1. - "
25.	BORENSZTEJN, Icek Nojach	10.1.1909	Kadzidto	Kadzidto	" "
26.	EPSTEIN Selig	25 years old	Slonim		20.9.
27.	LICHTIGER Szmuel	26 years old	Kobrin		" "
28.	HERSZBERG, Abram-Mordko	24 years			" "
29.	KOHEN Mojzesz	19 years	Warsaw		" "